

بازخوانی آثار منفی تخصیص ارز ترجیحی و بررسی دستاوردهای تبدیل آن به یارانه نقدی

حذف لازم

یک سال و نیم پس از حذف ارز ترجیحی، کالاهای مشمول این ارز به یک ثبات نسبی قیمتی رسید و فرصت تولید آنها فراهم شد؛ از سوی دیگر ضریب جینی کاهش یافت

با این اوصاف اعطای ارز ارزان قیمت به واردات نه تنها به تولید و اشتغال کشور کمکی نکرد، بلکه با واردات محصول نهایی و کالای اساسی، در جهت وابستگی کشور به واردات نیز حرکت کرد که نتیجه آن از دست رفتن خودکفایی در بخش کشاورزی بود؛ مفهومی که در اقتصاد کلان به بحث قیمت‌های نسبی مربوط خواهد شد. قیمت‌های نسبی در اقتصاد ایران همواره به دلیل تخصیص یارانه‌های فرآیندی مورد سرکوب شدید قرار گرفته بود و پدیده مخرب اقتصاد یارانه‌ای در نهایت ایران را به بزرگ‌ترین کشور در زمینه پرداخت یارانه‌های مختلف تبدیل کرد که یک قلم آن یارانه ۱۸ میلیارد دلاری برای واردات کالاهای اساسی و در نتیجه سرکوب قیمتی بود که نه تنها از مصرف‌کننده حمایت کافی را نکرد و با تداوم پرداخت ارز ۴۲۰۰ تومانی، هر روز شاهد آب شدن سفره مردم بودیم، بلکه تولیدکننده و بخش مولد اقتصاد نیز بشدت از این ارز ارزان و ترویج واردات با ارز ترجیحی، ضرات جبران‌ناپذیری را دریافت کرد.

کاهش ۵۰ درصدی قاچاق خروجی

اصلاح تخصیص ارز ترجیحی ۴۲۰۰ تومانی از جمله اصلاحات اقتصادی مهم دولت سیزدهم بود و در کنار اهدافی همچون حمایت از مصرف‌کننده نهایی و تخصیص بهینه منابع ارزی، یکی از مقصودهای حذف و اصلاح ارز ترجیحی، کاهش قاچاق و سوءاستفاده کشورهای خارجی از ارز ارزان قیمت ایران است.

بر اساس این گزارش، نتایج مثبت تصمیم دولت در حذف ارز ۴۲۰۰ تومانی با کاهش قابل توجه قاچاق کالاهای اساسی به خارج از کشور و صفر شدن قاچاق عمده آرد و روغن در ۴ ماه نخست ۱۴۰۱ نمایان شد. گفتنی است معاون ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز با بیان اینکه اضطرار جدی دولت در ۴ ماه گذشته قاچاق خروجی بود، اظهار کرد: با اجرای طرح مردمی یارانه‌ها که تصمیم درستی بود و برای جامعه منفعیت به دنبال داشت، محتاج مردم و کالاهای اساسی مورد نیاز که این روزها در عرصه بین‌المللی هم سخت‌تر تامین می‌شود، مورد توجه قرار گرفت.

مصطفی پورکاظم‌شایسته با اشاره به اجرای طرح مردمی کسردن یارانه‌ها و حذف ارز ترجیحی افزود: به همین دلیل رسیدگی به قاچاق خروجی در اولویت قرار گرفت تا به نقطه ثباتی در این بخش برسیم و با اقدامات انجام شده، توانستیم در همین آغاز کاهش ۵۰ درصدی را تجربه کنیم.

شایسته با بیان اینکه مدیریت قاچاق سوخت می‌تواند اتفاق بزرگی را برای کشور رقم بزند، خاطرنشان کرد: با کمک سیستم‌ها و سامانه‌ها می‌توانیم یک تا ۲ میلیارد دلار به دولت کمک کنیم و قاچاق را به حداقل برسانیم. معاون امور مقابله و هماهنگی حقوقی ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز با بیان اینکه طرح ایجاد مانع برای قاچاق خروجی همچنان ادامه دارد، گفت: با تغییر قیمت ارز که موجب تفاوت فاحش نرخ کالاها در بازار داخلی و خارج می‌شود، قاچاق نیز افزایش می‌یابد و امکان دارد اجرای طرح‌ها را بی‌اثر کند.

وی بیان کرد: با دستیابی به تعادل اقتصادی می‌توانیم قاچاق را کنترل و مدیریت کنیم، همان‌طور که تاکنون قاچاق مایحتاج عمومی (کالاهای اساسی) را کاهش دادیم؛ به عنوان مثال روغن و آرد دیگر به صورت عمده از کشور خارج نمی‌شود.

نفت است و باید تمام فروش نفت به واردات غذا اختصاص می‌یافت.

شغل‌های از دست رفته

در کنار این موارد، وابستگی شدید به واردات در بحث اشتغال نیز تأثیرگذار است و باید به ظرفیت اشتغال از دست رفته در این وضعیت نیز اشاره کرد. اگر به جای واردات کالاهای اساسی، این کالاها در داخل کشور تولید می‌شد، علاوه بر تداوم رشد اقتصاد کشاورزی و وارد شدن آن به فاز سینوسی، منابع ارزی نیز در داخل کشور صرف توسعه و اشتغال‌زایی می‌شد.

طبق آخرین داده‌های موجود در جداول داده-ستاده، سال ۹۵ با توجه به داده‌های کتاب «محاسبه توان اشتغال‌زایی بخش کشاورزی با استفاده از جداول داده - ستاده» به ازای هر یک میلیارد تومان سرمایه‌گذاری و هدایت اعتبارات به سمت بخش کشاورزی، ۱۰۶ شغل جدید در خود بخش کشاورزی ایجاد خواهد شد و در بخش‌های پستی و پیشینی نیز ۵۱ شغل ایجاد خواهد کرد که با این احتساب، اگر ارز اختصاص یافته در زمینه واردات کالاهای اساسی در سال ۱۴۰۰، در بخش کشاورزی سرمایه‌گذاری می‌شد با احتساب اختلاف ارز ۴۲۰۰ تومانی میانگین قیمت ارز نیما می‌که سال ۱۴۰۰ حدود ۲۳ هزار تومان بود ۳۸۵ میلیون شغل جدید تنها در بخش کشاورزی ایجاد می‌شد که متأسفانه به دلیل واردات این میزان شغل از دست رفت. علاوه بر این با سرمایه‌گذاری دولت در بخش کشاورزی به جای واردات با ارز ارزان قیمت، امکان ایجاد زنجیره کامل کالاهای اساسی در کشور فراهم می‌شد.

درصد در اقلامی مانند مرغ ماشینی و روغن مایع حاکی از آن است که تورم این کالاها به مراتب بالاتر از تورم است. این یعنی نه تنها اقلامی که به صورت غیرمستقیم با ارز ترجیحی در ارتباط هستند از ماراتن تورم و افزایش قیمت عقب نیفتاده‌اند، بلکه پرچمدار تورم در کشور هم هستند.

آتش ارز ترجیحی بر خرمن کشاورزی

بخش کشاورزی از مهم‌ترین و استراتژیک‌ترین بخش‌های اقتصادی هر کشوری است و همواره به دلیل لزوم و ضرورت خودکفایی در زمینه غذا و امنیت غذایی، مورد تأکید قرار گرفته است.

از طرف دیگر اشتغال بخش کشاورزی به دلیل ارتباطات پستی و پیشینی فراوان این بخش با دیگر بخش‌های اقتصادی، با وجود سیاست‌های اتخاذ شده جهت رشد بخش اقتصاد کشاورزی، تنها متأثر از سیاست‌های وزارت جهاد کشاورزی نیست و اتخاذ تصمیمات کلان اقتصادی نیز بشدت روی این بخش تأثیر می‌گذارد که همین امر در زمان‌های مختلف، آثار متفاوتی در اقتصاد کشاورزی بر جا گذاشته است.

کلان اقتصادی در بخش کشاورزی را طی ۱۰ سال اخیر، سیاست ارز ترجیحی یا دلار ۴۲۰۰ تومانی دانست. تخصیص ارز ۴۲۰۰ تومانی در بخش کشاورزی تبعات بسیاری داشت و شاید بتوان گفت کمتر سیاستی بوده که مانند این سیاست رشد بخش کشاورزی را تهدید کرده باشد.

با شروع دهه ۹۰ خورشیدی، اقتصاد ایران با تحریم‌های اقتصادی شدیدی روبه‌رو شد که نتیجه آن کاهش رشد اقتصادی کشور بود. در سال‌های ابتدایی این دهه به دلیل اتخاذ سیاست‌های صحیح اقتصادی و همچنین رویکرد تولیدمحور در سیاست‌های کلان بخش اقتصادی و تکنرخی بودن ارز و همچنین داشتن متولی واحد تولید و تجارت، با وجود خشکسالی، بخش کشاورزی رشد را تجربه کرد.

با اتخاذ سیاست دلار ۴۲۰۰ تومانی در سال ۱۳۹۷ اما به یکباره این روند صعودی را متوقف کرد و باعث شد اقتصاد کشاورزی وارد یک فاز سینوسی شود. بخش کشاورزی و دامداری که در حدفاصل سال‌های ۹۰ تا ۹۶ با رشد روبه‌رو بود، به یکباره وارد فاز منفی شد و پس از آن نیز با مشکلات جدی روبه‌رو شد و بخش بزرگی از خودکفایی کشور در تولید گندم و مرغ و دیگر کالاهای اساسی، جای خود را به واردات ارزان قیمت داد که در نتیجه این امر، امنیت غذایی کشور با تهدید بسیار جدی روبه‌رو شد.

رشد قیمتی بیشتر از تورم عمومی

پس از روی کار آمدن دولت سیزدهم، بررسی ارز ۴۲۰۰ تومانی نشان می‌داد تورم اقلامی که به آنها ارز ترجیحی یا دلار ۴۲۰۰ تومانی تعلق گرفته است به مراتب بیشتر از تورم عمومی بوده است. طبق گزارش مرکز آمار، در شهریور سال ۱۴۰۰ نسبت به ماه مشابه سال ۱۳۹۹، تورم عمومی ۴۵۸ درصد بوده است اما تورم اقلامی مانند گوشت گوسفندی، روغن مایع و مرغ ماشینی به ترتیب ۷۸۱، ۴۶۳ و ۶۲ درصد بوده است.

اغلب مدافعان تداوم ارز ترجیحی بر این باور بودند رشد قیمت کالاهای وابسته به این ارز ناشی از افزایش قیمت دیگر متغیرهای تولید مانند کارگر، زمین و مواد اولیه غیرمرتبط با ارز ترجیحی است. با فرض اینکه تمام موارد بیان‌شده تأثیری به اندازه تورم عمومی بر کالاهای مشمول ارز ترجیحی بگذارد، خلق تورم‌های بیش از ۶۰

واردکننده فروخت. پیگیری‌ها از بانک مرکزی نشان می‌دهد معادل ریالی همه ارزهای بلوکه‌شده کشور، قبلاً به دولت پرداخت شده، بنابراین این ارزها متعلق به بانک مرکزی است، از این رو اگر از بلوکه‌شده ایران در خارج از کشور آزاد شود، باز هم جزو ذخایر ارزی بانک مرکزی است.

اجبار بانک مرکزی به حراج ذخایر ارزی

طبق قانون، بانک مرکزی مالک ارز خریداری شده است و با توجه به اینکه از سال ۹۷ تا ۱۴۰۰ ذخایر بانک مرکزی از محل خرید ارزهای دولت افزایش نیافته بود، بنابراین هر میزان ارزی که بانک مرکزی از دولت خریداری کرده، متناسب با نرخ مصوب بودجه بوده است. به این ترتیب بانک مرکزی سال ۹۹ با دستور دولت، ۵ میلیارد دلار از ذخایر ارزی خود را به قیمت ۴۲۰۰ تومان که حدود یک‌پنجم قیمت بازار است، برای واردات تخصیص داده است. اتفاقی که سال ۹۹ رخ داد، ذخیره تقریباً در طول دوران فعالیت بانک مرکزی بی‌سابقه است، چرا که هیچ‌گاه دولت، بانک مرکزی را ملزم به فروش ذخایر ارزی خود به یک‌پنجم قیمت بازار نکرده بود.

اتفاقی که سال ۹۹ رخ داد، نشان داد بانک مرکزی حتی امکان مدیریت ذخایر و منابع خود را ندارد و دولت توانسته بر صندوق ذخایر ارزی بانک مرکزی هم سوار شود. اگر در دهه‌های ۶۰ و ۷۰ و ۸۰ بانک مرکزی برای واردات برخی کالاها از بازار قیمت پایین‌تر تخصیص می‌داد، این ارزها همان ارزی بود که از دولت خریداری کرده و با نرخ مصوب برای واردات پرداخت می‌کرد؛ در واقع آن ارزها به سرفصل ذخایر ارزی منتقل نشده بود. گفتنی است این نخستین‌بار نبود که دولت تدبیر و امید چوب حراج بر دارایی‌های بانک مرکزی می‌زد. اواخر اسفندماه ۹۶ دولت تصمیم به پیش‌فروش سکه گرفت که به واسطه آن در مجموع ۶۲ تن طلای بانک مرکزی در قالب ۷ میلیون و ۶۵۰ هزار قطعه سکه و در دامنه قیمت یک میلیون و ۳۰۰ هزار تومان تا یک میلیون و ۷۵۰ هزار تومان فروخته شد.

این پیش‌فروش در حالی تا اردیبهشت‌ماه ۹۷ ادامه یافت که بهای سکه تا پایان همان سال از ۴ میلیون و ۶۰۰ هزار تومان هم فراتر رفت. به عبارت دیگر ارزش ۶۲ تن طلای بانک مرکزی در کمتر از یک سال حدود ۳۵ برابر شد.

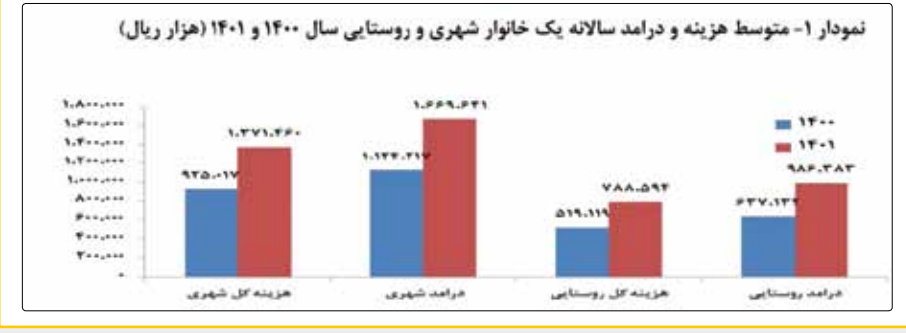
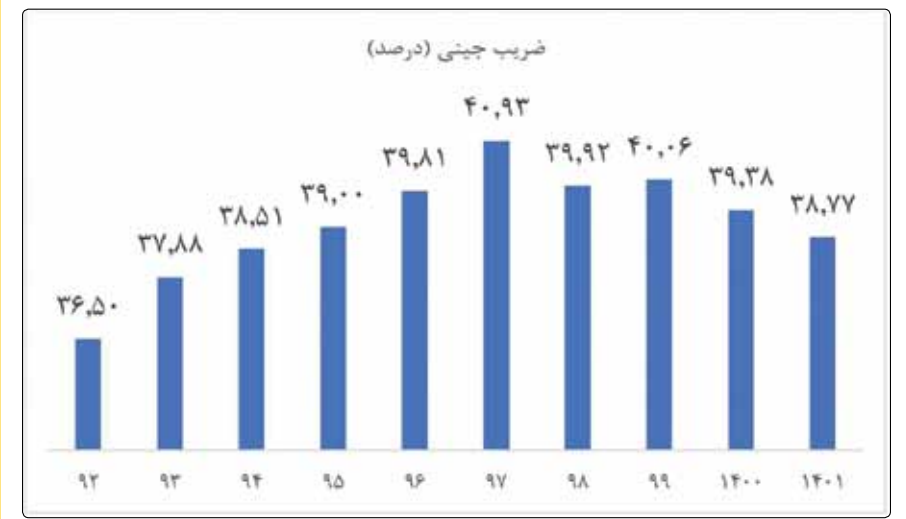
رشد قیمتی بیشتر از تورم عمومی پس از روی کار آمدن دولت سیزدهم، بررسی ارز ۴۲۰۰ تومانی نشان می‌داد تورم اقلامی که به آنها ارز ترجیحی یا دلار ۴۲۰۰ تومانی تعلق گرفته است به مراتب بیشتر از تورم عمومی بوده است. طبق گزارش مرکز آمار، در شهریور سال ۱۴۰۰ نسبت به ماه مشابه سال ۱۳۹۹، تورم عمومی ۴۵۸ درصد بوده است اما تورم اقلامی مانند گوشت گوسفندی، روغن مایع و مرغ ماشینی به ترتیب ۷۸۱، ۴۶۳ و ۶۲ درصد بوده است.

اغلب مدافعان تداوم ارز ترجیحی بر این باور بودند رشد قیمت کالاهای وابسته به این ارز ناشی از افزایش قیمت دیگر متغیرهای تولید مانند کارگر، زمین و مواد اولیه غیرمرتبط با ارز ترجیحی است. با فرض اینکه تمام موارد بیان‌شده تأثیری به اندازه تورم عمومی بر کالاهای مشمول ارز ترجیحی بگذارد، خلق تورم‌های بیش از ۶۰

کاهش فاصله طبقاتی با حذف ارز ترجیحی

به ترتیب نسبت به سال قبل از آن ۴۸،۵ و ۵۴،۸ درصد افزایش داشته است. همچنین هزینه خالص خانوار شهری سال گذشته معادل ۱۳۷ میلیون و ۱۴۶ هزار تومان برآورد شده که نسبت به سال ۱۴۰۰ معادل ۴۸،۳ درصد افزایش داشته است. هزینه خالص خانوار روستایی نیز سال گذشته ۷۸ میلیون و ۸۵۹ هزار تومان برآورد شده که نسبت به سال ۱۴۰۰ رشد ۵۱،۹ درصدی را نشان می‌دهد.

گزارش جدید مرکز آمار از کاهش ضریب جینی و کاهش شکاف طبقاتی در دومین سال فعالیت دولت سیزدهم و همچنین رشد چشمگیر سهم یارانه از درآمد خانوار شهری و روستایی حکایت کرده که به وضوح اثر سیاست دولت در جایگزین شدن یارانه نقدی به جای یارانه ارز ۴۲۰۰ تومانی را نشان می‌دهد. بر اساس این گزارش، سال ۱۴۰۱ متوسط درآمد سالانه خانوار شهری ۱۶۶ میلیون و ۹۶۴ هزار تومان و خانوار روستایی ۹۸ میلیون و ۶۳۸ هزار تومان بود که

سال	میزان تأمین ارز (میلیارد دلار)	نرخ ارز در بازار آزاد (ریال)	ارزش ریالی ارز ۴۲۰۰ مصرف‌شده (میلیارد ریال)	تفاوت نرخ ارز آزاد و ۴۲۰۰ (ریال)	رانت توزیع شده در سال (میلیارد ریال)
۱۳۹۷	۳۲	۱۰۷۸۳۲	۳۴۵۰۶۲۴	۶۵۸۳۲	۲۱۰۶۶۲۴
۱۳۹۸	۱۵	۱۲۹۱۳۲	۱۹۳۷۷۴۵	۸۷۱۸۳	۱۳۰۷۷۴۵
۱۳۹۹	۱۱	۲۳۸۸۷۲	۲۵۱۷۵۹۲	۱۸۶۸۷۲	۲۰۵۵۵۹۲
۱۴۰۰	۸	۲۵۹۴۷۶	۴۲۲۹۴۵۸،۸	۲۱۷۴۷۶	۱۷۳۹۸۰۸
مجموع	۶۶				۷۲۰۹۷۶۹